

z příštích sněmův přijat, a vídeňskou vládou potvrzen byl. Zatím, radí, čekat při ostatně dost dobrém postavení a nepřekvapit se, přijímaje jakés místo za remunerací. atd. Že nepřijdeš tušil jsem ačkoliv ne z takové příčiny jakou udáváš. Nastávající školní rok připovídá mi mnoho činnosti – moje zdraví dovoluje mi z toho se těšiti.

A dále se osvědčit pracemi vědeckými; tož vhodná doba je. K – J Zatím buďte zdrávi-y a osvědčte tak někdy že žijete.

Váš upřímný
J. Purkyně

I po tomto rozluštění možná leckterý výraz případně čtenáři záhadný. Upřesňuji tedy, že např. an znamená protože, za remunerací – za plat, a že Purkyně sice na začátku dopisu oslovuje syna, ale na konci se obrací i na jeho rodinu.

Od přípravy soupisu uplynulo 32 let. Je možné, že dopisy, o něž tehdy šlo (anebo některý z nich), byly mezitím publikovány. Možná také nikoli. Literární archiv Památníku národního písemnictví na Strahově v Praze v tehdejší podobě už neexistuje, a co se stalo s materiály, jež zde bývaly uloženy, nevím (pozn. red.: korespondenci

dnes uchovává Archiv Národního muzea v Praze). Ale kdyby se podařilo zjistit, že některý z dopisů dosud zveřejněn nebyl, pak bych si velice rád zopakoval luštění textů z dávných dob a v časopise Živa předvedl výsledky. Dostane se mi této radosti?

A úplně na závěr upozorňuji čtenáře, že pokud by se chtěli dozvědět něco více o Purkyňově osobnosti, mohou sáhnout po další publikaci, jež vyšla k učenčovu jubileu: Jan Evangelista Purkyně, Nitky z mého života (Odeon, Praha 1987).

Ludmila Hlaváčková

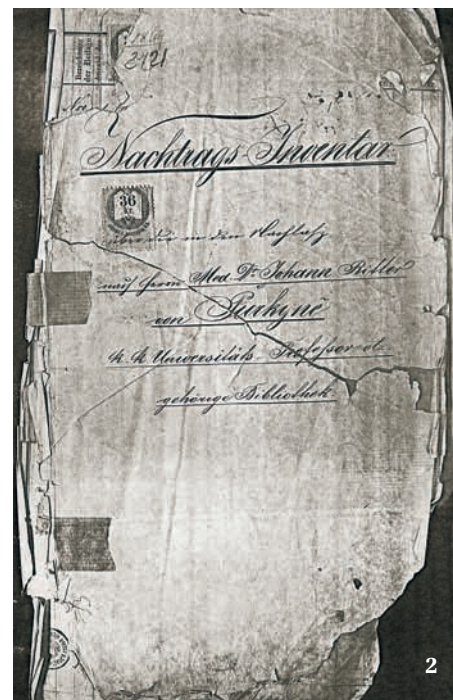
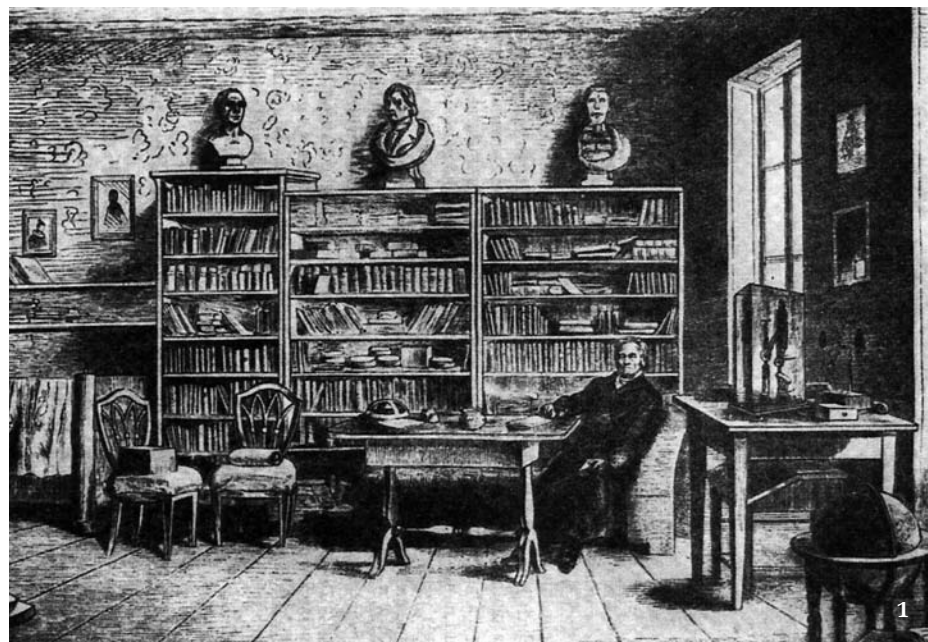
J. E. P.

Knihovna Jana Evangelisty Purkyně

Úvodem třeba říci, že knihy, zvláště odborné, byly v době J. E. Purkyně drahé a zdaleka ne všichni lékaři, a zejména pak medicci, nebo badatelé a studenti jiných oborů si je mohli kupovat v takové míře, jak by chtěli a potřebovali. Toho si byli vědomi i Purkyňovi kolegové z pražské lékařské fakulty a někteří z nich zakládali na svých pracovištích knihovny, jež sami dotovali, protože na ně v ústavních rozpočtech nebylo vůbec pamatováno. Nadřízené úřady na ně odmítaly přispívat s poukazem na to, že stát vydrží univerzitní knihovnu. Ta ovšem také šetřila na nákupech lékařských knih, jejichž počet s rychlým rozvojem a specializací lékařských oborů velmi narůstal.

Několik přednostů ústavů a klinik proto založilo a vydržovalo ústavní knihovny z vlastních prostředků. Taková „školní knihovna“ vznikla zásluhou prof. Ignáce Fritze (1778–1841) na jeho chirurgické klinice v r. 1809. Zásluhou profesora porodnictví Antonína Jungmanna (1775–1854),

bratra filologa a národního buditele Josefa Jungmanna (1773–1847), byla v r. 1819 založena i na jeho klinice. Chemik Adolf Pleischl (1787–1867) založil chemicko-farmaceutickou knihovnu v r. 1822. O dva roky později založil knihovnu také profesor botaniky Jan K. Mikan (1769–1844).

1 Knihovna Jana Evangelisty Purkyně v jeho bytě ve Spálené ulici v Praze 2.

Kresba: A. Gareis, z archivu redakce
2 První stránka inventáře knihovny J. E. Purkyně uloženého v jeho pozůstalosti v Archivu hlavního města Prahy

3 Purkyňův podpis na titulní straně knihy Georga Wilhelma Friedricha Hegela Wissenschaft der subjektiven Logik, Nürnberg 1816. Snímky z fotoarchivu Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy, není-li uvedeno jinak

Profesor očního lékařství Jan N. Fischer (1777–1847) v r. 1821 věnoval své klinice 35 knih. Prof. Julius V. Krombholz (1782 až 1843), který stál postupně v čele několika fakultních pracovišť, založil ve všeobecné nemocnici knihovnu na interní klinice v r. 1827. Slavný anatom Josef Hyrtl (1810–1894) založil ústavní knihovnu v r. 1842. Zásluhou internisty prof. Josefa Hally (1814–1887) se v r. 1841 otevřela na Starém Městě v Martinské ulici č. 418 pro všechny lékaře a mediky lékařská knihovna a čítárna nazvaná Prager medizinisches Lesemuseum, která odebírala zejména všechny významné lékařské časopisy a umožňovala čtenářům získávat informace o vývoji světové medicíny.

Nicméně někteří lékaři měli i soukromé knihovny, a to nejen odborné. K nim

patřil i J. E. Purkyně, jehož knihovna se řadila v tehdejší době k největším a nejzajímavějším a odrážela jeho celoživotní touhu po vědění i neobyčejně široký okruh zájmů. Z Purkyňovy korespondence je zřejmé, že bez ohledu na svou ekonomickou situaci, která byla mnohdy svízelná, shromažďoval knihy od studijních let až do konce života. Některé získával i výměnou nebo darem. V jeho korespondenci se dochovala jména 16 evropských knihkupců a nakladatelů, s nimiž byl v písemném a někdy i osobním styku. Je také mnohokrát doloženo, že knihovnu dával velkoryse k dispozici nejen svým posluchačům a přátelům, ale v podstatě každému, kdo ho o zapůjčení požádal. Nepochybně ne všechny půjčené publikace se mu vrátily.

Purkyně také patřil k oněm kolegům, kteří dotovali knihovny svých ústavů a klinik z vlastních prostředků. Roku 1839 založil ve Vratislavi, kde působil v letech 1823–49, první fyziologický ústav ve střední Evropě, v němž byla i nevelká ústavní knihovna.

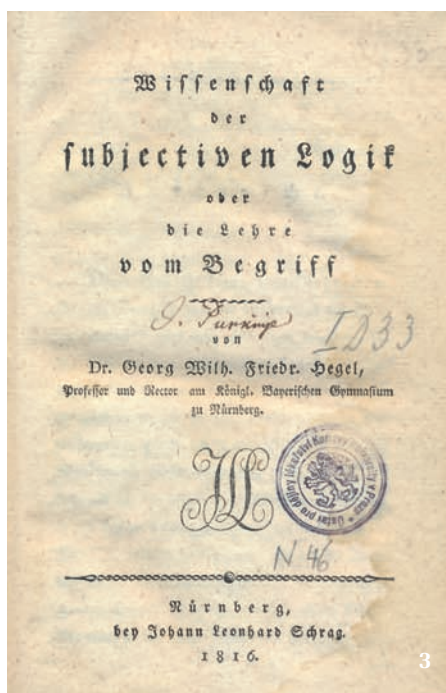
O tom, jak by podle jeho představ měla vypadat knihovna fyziologického ústavu, hovořil 6. října 1850 ve slavnostním projevu u příležitosti otevření fyziologického ústavu v Praze v domě ve Spálené ulici č. 74, který pro něj univerzita k tomuto účelu najala. V promluvě nejprve upozornil na dosavadní praxi, že přednosta ústavu byl „... stížen těžkou povinností starati se na vlastní útraty o literární potřeby pro sebe i také pro ústav. Je-li mu univerzitní knihovna jakýmkoli způsobem v potřebách těch nápomocna, stává se to více z účinnosti nebo někdy šťastnou náhodou, protože bylo by si přáti, aby poměr zákonní formou do pořádku byl přiveden“. Toto přání se Purkyňovi nesplnilo, a proto „nezbývá jiného nic, než aby každý důležitější přírodovědecký ústav podle zvláštních potřeb také svou zvláštní a vlastní sbírkou knih byl opatřen“. Knihovna by měla obsahovat především práce soudobé, jejichž znalost je nejdůležitější. Určil pět oddělení knihovny:

- bibliografie přírodních věd;
- nejlepší časopisy domácí i zahraniční pro fyziologii a anatomii a další, v nichž se o těchto oborech píše, a také zoologické, fyzikální a chemické;
- všechny větší i menší spisy o fyziologii, zootomii atd.;
- spisy „o historii vývinu celé organické říše“;
- knihy technického zaměření.

Uvidíme, že Purkyňova knihovna tyto oddíly obsahovala.

Pražský fyziologický ústav při otevření žádnou knihovnu neměl a Purkyně dal bez zaváhání k dispozici svou vlastní. Umístěna byla v prvním patře ústavu. Purkyně bydlel ve druhém patře a i zde byla jedna místnost zaplněna knhami až do stropu. O knihovnu se v Praze Purkyňovi staral jeho poslední asistent, docent fyziologie František Novotný (1839–1879).

V Archivu hlavního města Prahy je uložen zápis o pozůstalostním řízení po Purkyňově smrti, kde najdeme mimo jiné soupis jeho knihovny. Pořídil ho pražský knihkupec Alexandr Storch starší (1816 až 1892), jenž byl zároveň soudním znalcem pro oceňování knih. Uvádí 5 512 titulů

knih a časopisů, které obnášely 8 626 svazků. Seznam prokazatelně není úplný, nezachycuje např. Časopis lékařů českých, jehož byl J. E. Purkyně iniciátorem a spoluzakladatelem a který vycházel od r. 1862. Také zde chybějí práce samotného Jana Evangelisty.

Soupis obsahuje oddíly, které si zřejmě zvolil sám Purkyně: teologie (78 titulů), filozofie (407), historie (242), geografie (54), slavika ruská (139), slavika polská (184), slavika ilyrská (63), slavika lužická (6), slavika česká (396), německá literatura (171), cizojazyčná literatura (48), lingvistika (216), astronomie a matematika (148), technologie a přírodní vědy všeobecně (88), fyzika (80), chemie (89), mineralogie a geologie (94), botanika (125), zoologie (517), anatomie, fyziologie a historie vývoje člověka I. část (465), totéž II. část (348), medicína I. část (465), II. část (520) a III. část (348), bibliografie (15), časopisy a společenské spisy (199), dodatek, varia 277 titulů.

Toto věcné dělení není důsledné, lékařské a přírodovědecké publikace nalézáme v mnoha oddílech. Tyto odborné práce jsou např. i v oddílech slovanských – hlavně v polském a českém, kde jazykové a teritoriální hledisko bylo upřednostněno před tematickým. Ani časopisy nejsou důsledně zařazovány do periodik, ale některé se nacházejí roztroušeny takřka ve všech oddílech. Rozdělení oddílů anatomie, fyziologie a historie vývoje člověka na dvě a medicína na tři části bylo zvoleno nikoli z věcných, ale z technických důvodů. Když bylo v knihovně zaplněno jim určené místo, začaly se ukládat na prázdné místo více či méně vzdálené. Jsou zde zastoupeny všechny tehdejší lékařské obory, ale musíme je hledat v různých oddílech. Oboru, kterému se věnoval celý život nejvíce – fyziologii a oborům s ní nejvíce souvisejícím, vyhradil Purkyně dva zvláštní oddíly, které představují asi 15 % všech publikací uvedených v seznamu jeho knihovny.

V přírodovědecké a lékařské části se Purkyně opravdu držel výše uvedené zásady,

že „nedávno minulé a nové jest mu nejbližší a nejdůležitější“. Nejvíce publikací pochází z 19. století, což nesouvisí pouze s tím, že produkce odborné literatury v té době velmi rostla, ale především se snahou J. E. Purkyně udržovat kontakt s rychlým rozvojem přírodních a lékařských věd. Data vydání knih a časopisů dokazují, že nové publikace přibývaly do knihovny až do posledních dnů Purkyňova života – jsou zde i tituly vydané v roce jeho úmrtí (1869). Nechybějí ovšem ani základní díla starší, především z 18. století, protože v oné době nezastarávala odborná produkce tak rychle jako v následujících stoletích. Podle řady publikací z 18. století se přednášelo medikům a byly používány i graduovanými lékaři ještě v celé první polovině 19. století – např. práce holandského klinika a přírodovědce Hermana Boerhaavea (1668–1738) nebo švýcarského lékaře, fyziologa a přírodovědce Albrechta von Hallera (1708–1777). Nejstarší knihou v seznamu je práce německého lékaře a filozofa Heinricha Cornelia Agrippy (1486–1535) *De occulta philosophia*, Köln 1533, zařazená do oddílu filozofie. Nevíme, jak Purkyně tuto knihu získal, domnívám se, že si ji mohl koupit sám, protože ho její téma zajímalo. Naproti tomu víme s velkou pravděpodobností, jak získal druhou nejstarší knihu své sbírky. Jde o známý český překlad díla německého lékaře žijícího mnoho let v Praze Jana Koppa z Raumenthalu (asi 1487–1562 nebo 1563) *Gruntovní a dokonalý regiment zdraví*, který zhotovil Hynek Krabice z Veitmile a vyšel v Praze r. 1536 – v soupise je omylem napsáno 1535. Uvedenou knihu poslal Purkyněmu do Vratislavi v říjnu 1845 z Krakova matematik, historik umění a vydavatel starých polských rukopisů Teofil Żebrawski (1800–1887) zřejmě na jeho žádost. Tuto práci Purkyně patrně objevil v rámci soustavného pátrání po bohemikách, kterému věnoval v době působení ve Vratislavi mnoho úsilí.

V obou oddílech anatomicko-fyziologických a ve všech třech oddílech medicíny je zajímavé věnovat pozornost rovněž jazyku a teritoriálnímu původu knih. Není překvapivé, že v obou případech výrazně převažovaly knihy německé. Asi třetina prací v těchto oddílech je psána latinsky. Z dalších jazyků jsou nejčastěji zastoupeny francouzština (62), angličtina (48), nizozemština (31), ruština (18) a italština (13), dánština, švédština, maďarština, estonština a litevština pouze jednotlivostmi. J. E. Purkyně měl i jazykový talent a patrně mohl číst v řadě z uvedených jazyků.

Pro srovnání uvedme několik informací o knihovnách Purkyňových kolegů, které již byly zpracovány. Soupis knihovny profesora očního lékařství Josefa Ryby (1795–1856) z r. 1837 zahrnuje 847 titulů – 1 586 svazků. Lékařsko-přírodovědecká část knihovny Josefa V. Podlipského (1816 až 1867), pražského praktického lékaře (k jehož pacientům patřil i J. E. Purkyně) a významného představitele českého národního hnutí, spoluzakladatele a prvního redaktora Časopisu lékařů českých, obsahovala 214 titulů o 319 svazcích; celkově čítala jeho knihovna 820 titulů a přibližně 2 300 svazků. Další známý pražský lékař a obrozenecký pracovník Václav

Staněk (1804–1871) odkázal svou odbornou knihovnu Spolku českých lékařů, jež byl spoluzakladatelem. Šlo o 70 děl, 86 svazků.

Osudy knihovny po úmrtí jejího zakladatele

Purkyňovu knihovnu čekal po jeho smrti smutný osud. Ani u nás, ani v zahraničí se nenašla instituce nebo jedinec, kteří by byli ochotni ji od rodiny koupit jako vzácný celek. Dlouhá a trapná jednání začala již měsíc před úmrtím J. E. Purkyně (zemřel 28. července 1869) důvěrným dopisem jeho syna Emanuela (1831–1882), botanika a profesora na lesnické škole v Bělé, z 26. června téhož roku adresovaným Emanuelu Lokayovi staršímu, zřizenci fyziologického ústavu, aby zjistil v katalogu otcovy knihovny počet jejích svazků, pro-

tože vyjednával s Josipem Strossmayerem (1815–1905) o jejím prodeji. Tento chorvatský biskup, politik a mecenáš národního hnutí patřil k okruhu Purkyňových obdivovatelů. Jednání však nedopadlo úspěšně. O knihovnu měl přirozeně zájem Spolek českých lékařů, který jak známo vděčí za své založení v r. 1862 zejména Purkyňovi. V roce Purkyňova úmrtí však obnášela hotovost Spolku pouhých 177 zlatých 24 krejcarů. Emanuel Purkyně nabídl otcovu knihovnu Spolku českých lékařů znovu v r. 1874 za 4 400 zlatých. I tato částka převyšovala možnosti Spolku, který se snažil dohodnout s E. Purkyněm na ceně 2 000 až 3 000 zlatých. Ani tuto sumu však Spolek nesehnal. Výzvy k příspěvkům na koupi byly uveřejněny i v časopise Vesmír – opět bez odezvy. Nedopadlo ani jednání s Národním muzeem. Také Spolek českých

mediků se snažil pomoci v řešení těžké situace. Od 70. let 19. století pořádali oblíbené taneční zábavy, jejichž výtěžek měl přispět spolku Svatobor na vybudování Purkyňova pomníku na Vyšehradě. I tento záměr však ztroskotal. Purkyňova knihovna chátala v bednách, náklady na její úschovu rostly. Koncem r. 1873 byla prodána pražskému antikváři Härfnerovi. Různé instituce pak její části od antikváře odkoupily, zbytek zmizel neznámým kam.

Jedna kniha – od Georga Wilhelma Friedricha Hegela *Wissenschaft der subjektiven Logik oder die Lehre vom Begriff*, Nürnberg, 1816 (Věda o subjektivní logice aneb Nauka o pojmu), s vlastnoručním podpisem J. E. Purkyně (obr. 3) – se dochovala v našem Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy.

Jan Janko

J. E. P.

Dovětek ke 150. výročí – co ještě Purkyňovi dlužíme

Články publikované v tomto čísle *Živý* ukazují stálý zájem o bezpochyby největší osobnost naší vědy; navíc je schopen přinášet i nové poznatky a odkrývat další souvislosti. Je třeba ale upozornit na jeden starý dluh – existují dosud nevydaná, a tak širšímu okruhu zájemců nepřístupná díla Purkyňova, v první řadě německé konspekty jeho univerzitních přednášek, které používal ve Vratislavi a zřejmě pak i v Praze – jde o 26 textů uložených v Archivu Národního muzea, načas byly umístěny v Památníku národního písemnictví na Strahově. Vedle nich jsou v archivech k dispozici třeba i české záznamy jeho přednášek a podobné materiály.

Že je zapotřebí je zveřejnit, se vědělo již delší dobu – psali o tom např. Vladimír Kruta (později jeden z editorů Purkyňových *Opera omnia* vydávaných posléze Nakladatelstvím ČSAV do r. 1985) se Zdeňkem Hornofem ve významném sborníku Jan Evangelista Purkyně: Badatel a národní buditel, uspořádaném Bohumilem Němcem a Otakarem Matouškem (Nakladatelství ČSAV 1955). Nicméně do souboru *Opera omnia* zařazeny nebyly, ten byl posléze po více než půlstoletí vydáván (první díl v r. 1918) uzavřen r. 1985 jako „soubor uzavřených textů“ (V. Kruta). Další pokus přineslo 150. výročí Purkyňova narození v r. 1987, kdy se v tehdejší Ústavu česko-

slovenských a světových dějin ČSAV rozhodli k jejich vydání, avšak editor po čase rezignoval pro obtíže s přečtením psaného německého textu.

Domníváme se, že dozrála doba odhodlat se tyto texty zpřístupnit; tu poznamenáme, že jednotliviny již byly vydány – v Němcově a Matouškově sborníku a v monografii Josefa Brožky a Jiřího Hoskovce o Purkyňově psychologii (J. E. Purkyně and psychology with a focus on unpublished manuscripts, Academia 1987). Nebude jistě snadné text edičně připravit, ale z uvedeného souboru jasně vysvitne Purkyňovo pojetí fyziologie spojené s anomií, histologií, embryologií, psychologií a v neposlední řadě i s filozofií, což umožní upřesnit a opravit četné rekonstrukce Purkyňova pojetí vědy, které nabízeli různí badatelé. K tomuto souboru by bylo možné připojit i Reithárkův záznam Purkyňovy přednášky o embryologii, uložený v archivu v Zámruku, a některé české záznamy. Je už na čase!

Použitá literatura uvedena na webu *Živý*.

J. E. P.

Česká lékařská společnost J. E. Purkyně připravila ke 150. výročí dvě populárně zaměřené publikace

První z nich, *Náš současník Purkyně – největší Čech?* od Jaroslava Hořejšího, vychází z monografie Jan Evangelista Purkyně a jeho význam pro současnou i budoucí medicínu, která vyšla k příležitosti 230. výročí narození J. E. Purkyně (ČLS JEP a MF 2017). V této zkrácené podobě autor představuje Purkyňův život a 20 zastavení u jeho vědeckých aktivit a objevů a vyjadřuje naději, že v Purkyňovi mladí lidé objeví jiný vzor, než jsou nejrůznější zpěváci, baviči nebo fotbalisté.

Mladá Fronta 2019, 36 str. Cena 190 Kč

V druhé, nazvané Jan Evangelista Purkyně – Věda a vlast, její autor Tomáš Chlud představuje v podobě skládaného komiksu život a dílo tohoto našeho největšího a světově známého vědce dětem školního věku.

I naše nejmladší je potřeba přístupnou formou opakovaně seznamovat s významem, myšlenkami, tematickým záběrem a rozsahem díla této renesanční osobnosti. Publikace je tedy vhodná pro využití i na prvním stupni základních škol.

Mladá Fronta 2019, 4 str. Cena 49 Kč

